

ється, не Платон, а Плутон (с. 57). Ім'я богині забуття Lēthē, правильно передане на с. 291, в іншому місці (с. 65) записане як Lētē (ім'я — від уславленої річки забуття в Аїді Лети). Бог моря й мореплавства Poseidōn транскрибується то як *Посейдон*, то як *Посидон* (с. 240 та ін.) тощо. У книзі трапилося кілька українізмів, а вона ж написана, нагадаємо, російською мовою. Так, регулярно замість рос. *гречанка* вживається лексема *грекня*, пор. ще *двоина* замість *двойственное число* (с. 312), *из праславянским* замість *с праславянским* та ін. Є і просто недогляди. Наприклад, підрозділ «Зооніми» починається реченням «Зооніми — вид ойконімів» (с. 37), хоч автор прекрасно знає, що це вид онімів, а ойконіми, назви поселень, — інший їх вид. В іншому місці сплутано мови сатем і кентум (с. 81).

Але все це — саме технічні огріхи й недогляди. Вони не відбивають думок автора. Суть, зміст монографії — це розкриття нових шляхів антропонімічних досліджень. Книга містить насичені й ґрунтовно побудовані етимологічні словники давньогрецьких чоловічих (с. 103–225) та жіночих (с. 268–304) імен. Розглянуто всі способи словотвору антропонімів, з аналізом усіх використуваних суфіксів та суфіксів-флексій (і просто флексій) і всі деталі їх сполучуваності та уживаності. І все це супроводиться концептуальними думками, що вносять чимало нового в антропоніміку і взагалі в науку про мову. У цілому монографію В. О. Горпинича слід визначити як помітне досягнення української ономастики.

Ю. КАРПЕНКО
(Одеса)

Кочерган М. П.

ОСНОВИ ЗІСТАВНОГО МОВОЗНАВСТВА

К. : ВЦ «Академія», 2006. — 424 с.

Напрямок зіставного мовознавства в Україні тривалий час залишався без узагальнювальних праць, у яких можна було б знайти методологічні й методичні засади цієї дисципліни, її мету й завдання, принципи й підходи, а також відповіді на багато інших питань, пов'язаних із зазначеною сферою наукової діяльності. В останні роки на гуманітарних факультетах вищих навчальних закладів курс «Основи зіставного мовознавства» поступово переходив із дисципліни за вибором в обов'язкову, хоча ґрунтового науково-методичного забезпечення стосовно цього досі не було.

Книга М. П. Кочергана «Основи зіставного мовознавства» є своєчасною працею, спрямованою на розв'язання проблем висвітлення найважливіших спільних і відмінних ознак мов світу на всіх рівнях структури. Підручник добре структурований. Він містить 4 логічно організованих розділи.

Перший розділ «Загальні питання зіставного мовознавства» присвячений теоретичним засадам цієї наукової галузі, формулюванню її предмета і завдань, об'єкта дослідження. Тут обстоюється доцільність терміна *зіставне мовознавство*, аргументуються можливість та необхідність зіставлення будь-яких мов незалежно від типологічної структури, зазначається, що їх може бути не тільки 2–3, а й більше, доводиться, що зіставлення можуть бути корисними як у діахронічному,

так і в синхронічному плані. По суті, теоретичний розділ М. П. Кочерган намагається подати за тією традиційною схемою, яку наслідують практично всі автори підручників, але у викладі положень аналізованої праці є своя важлива відмінність.

Якщо перед укладачами підручників з цієї чи іншої галузі лінгвістики переважно постає проблема вибору слушного несуперечливого погляду з численного розмаїття наукових підходів до певної теоретичної проблеми, то авторові «Основи зіставного мовознавства» здебільшого доводиться формулювати основні положення цієї дисципліни самотужки. Щоб продемонструвати самостійність зазначеного лінгвістичного напрямку та його відмінність від суміжних галузей, порівняльно-історичного мовознавства, типології, перекладознавства тощо, у підручнику обстоюється власний метод дослідження, формулюються основні принципи та етапи зіставного аналізу, простежуються глибинні корені цієї лінгвістичної дисципліни, яка бере початок від праць Паніні (IV ст. до н. е.) та М. Варона (400 р. до н. е.). Автор показує, що нинішнє зіставне мовознавство є зв'язковою ланкою між фундаментальною лінгвістикою і прикладними аспектами мовознавства.

Перший розділ чітко відмежовує зіставне мовознавство від суміжних дисциплін, дає уявлення про доцільність / недоцільність тих або інших зіставних пошуків, дозволяє

орієнтуватись у літературі з цієї наукової галузі. Оскільки зазначена праця є підручником, у кінці цього розділу, як і всіх наступних, пропонуються запитання та завдання, формулювання яких здійснено так, щоб залучити студентів до дискусії, активізувати їхню діяльність у сфері зіставного мовознавства.

Досконало орієнтуючись у розмаїтті підходів стосовно зіставних досліджень, автор обирає у праці, присвяченій зіставному мовознавству, найнадійніший, на наш погляд, шлях подальшого представлення матеріалу — опис порівневого зіставлення мовних систем. Це знаходить відображення у назвах і змісті трьох наступних розділів: «Зіставна фонетика і фонологія», «Зіставна дериватологія і граматика», «Зіставна лексикологія і фразеологія». Другий розділ підручника починається із розмежування двох напрямів зіставних досліджень: фонетики і фонології. У зіставних дослідженнях звукових систем М. П. Кочерган виділяє два напрями: встановлення співвідношення між звуками зіставлюваних мов та порівняння акустичних властивостей таких мов.

Докладніше подаються аспекти зіставлення фонологічних систем: кількість і якість інвентарю фонем, їхні позиційні зміни та випадки нейтралізації, комбінаторика й оточення фонем тощо.

Усі ці аспекти дослідження підтверджуються як самостійними пошуками автора, так і посиланнями на результати досліджень фахівців, задіяних у галузі зіставної фонології. Так, М. П. Кочерган подає можливі розбіжності стосовно співвідношення голосних і приголосних фонем на прикладі понад 10 мов світу, характер і силу фонемних опозицій ілюструє висновками Р. Якобсона, Г. Фанта і М. Халле. Аспекти зіставного аналізу голосних фонем висвітлюються за шістьма критеріями із залученням даних майже 20 мов світу. У зіставленні приголосних встановлюються розбіжності стосовно їхнього кількісного складу, з'ясовується, що коливання у складі приголосних становить від 8 (гаїтянська мова) до 78 (убихська мова) фонем, висвітлюються і найяскравіші якісні розбіжності приголосних, а також встановлюється важливість показників їхньої частотності.

Зіставленню структури складів у мовах світу передують теоретичне обґрунтування цього лінгвістичного поняття із з'ясуванням його основних властивостей, встановленням критеріїв, за якими може здійснюватися зазначений аналіз, порівнянням понять складу і силабами.

У підручнику детально описуються властивості наголосу в акцентних і тональних мовах, пропонуються класифікації мов залежно від типу наголосу, з-поміж них

виокремлюються анакцентні мови, в яких фонологічна цілісність слова забезпечується іншим, ніж в акцентних і тональних мовах, шляхом. Таким способом відбувається перехід до поняття сингармонізму і його функцій у монгольських та тюркських мовах. Отже, у розділі, присвяченому зіставній фонетичній і фонології, висвітлюються вже отримані наукові результати, а також визначаються мало досліджені аспекти цієї галузі.

Розділ «Зіставна дериватологія і граматика» поділено на підрозділи «Словотвір у зіставному аспекті», «Морфологічні системи мов», «Граматичні категорії» та «Зіставний синтаксис». У такому поділлі чітко простежується позиція автора щодо обсягу поняття граматики, до якої він зараховує морфологію і синтаксис, а окремим підрівнем вважає словотвірний ярус.

Хоча ще в 60-ті роки у слов'янському мовознавстві І. І. Ковалик започаткував напрям зіставної дериватології, порівняно із зіставною фонетикою ця галузь є менш дослідженою. Про це свідчать і нечисленні напрацювання у лексикографічній практиці. Зокрема, в українському мовознавстві, крім «Українсько-російського словотворчого словника» З. С. Сікорської¹, інші праці нам принаймні невідомі. Отже, автору при висвітленні матеріалу з дериватології доводиться керуватися порівняно невеликою кількістю науково-методичних видань з цього питання. Тому, хоча й констатується, що зіставлятися можуть словотвірні гнізда і словотвірні категорії, методика зіставного дослідження ілюструється переважно за допомогою аналізу способів словотворення української мови порівняно з англійською, шведською, норвезькою, німецькою, тюркськими та іншими мовами. Перевага тут надається зіставленню способів словотворення в українській та англійській мовах. Останнє стосується і питань висвітлення зіставного дослідження морфологічних систем. Цьому передують подання таких важливих положень, як способи та форми вираження граматичних значень, яких у мовах світу фіксується чимало. В аналізованому підручнику вони не лише чітко систематизовані, а й підтверджуються вдало підібраним фактичним матеріалом з-поміж двадцяти різноструктурних мов світу.

Як у зіставному аналізі, так і в описі конкретної мови світу традиційно важливе місце приділяється дослідженню граматичних категорій. З цих питань існує чимала кількість наукової літератури, причому подекуди досить суперечливої. Варто лише згадати про висвітлення категорії часу, наприклад, у слов'янських мовах, де й досі не встановлено

¹ Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. — К., 1985. — 188 с.

навіть кількості одиниць часових протиставлень. Зокрема, російські вчені здебільшого наполягають на тричленній системі, а науковці інших слов'янських держав вважають такі системи, крім російської і білоруської мов, чотиричленними, тобто такими, що включають, крім теперішнього й майбутнього, два минулі часи. Упорядкування та представлення у доступний спосіб наукових розробок у цій галузі, а також самих лінгвістичних фактів, пов'язаних із граматичними категоріями, потребує неабиякого лінгвістичного відчуття і досвіду, що і виявив автор «Основ зіставного мовознавства».

В аналізованій праці спочатку пропонуються іменні, потім дієслівні граматичні категорії, переде кожній із них визначення, яке подекуди супроводжується іншими, ніж у автора, поглядами, часто встановлюється перспектива опрацювання того чи іншого аспекту викладеної проблематики.

Підрозділ, присвячений зіставному синтаксису, поділено на дві частини — словосполучення як одиниця зіставних досліджень та речення у зіставному аспекті. Стосовно цього пропонуються різні напрями та методи зіставлення, аналізуються й вагомі досягнення в цій галузі. На жаль, М. П. Кочерган, хоч і досить повно використовує набуток українських мовознавців, при висвітленні зіставного синтаксису випустив з поля зору важливі праці з порівняльної граматики слов'янських мов О. С. Мельничука, зокрема «Розвиток структури слов'янського речення»², де, на наш погляд, чи не найгрунтовніше висвітлені подібності та відмінності у структурі слов'янських простих і складно-підрядних речень.

Як відомо, сферою уподобань М. П. Кочергана є зіставна лексикологія. Саме її аспектам присвячена докторська дисертація, монографія та десятки статей ученого, який, до того ж, є організатором конференцій із проблем зіставної семантики. Тому й розділ «Зіставна лексикологія і фразеологія» подається переважно як результат власних авторських наукових досліджень і узагальнень. До таких передусім належить відстоювання принципу системності зіставлення в лексикології, польовий принцип та використання прийому компонентного аналізу. Саме аргументації останнього як провідного методу в зіставній лексикології присвячені численні публікації автора, що знайшло відображення і в аналізованій книзі. Крім того, тут ґрунтовно подається й опозиційний метод, гіперо-гіпонімічні відношення у лексиці. Окремі

параграфи присвячені фоновій лексиці, словам-символам, синонімії, міжмовній омонімії, безеквівалентній лексиці та іншим важливим питанням. Усе це сприяє формуванню цілісного уявлення про стан та перспективи окресленого напряму зіставного мовознавства.

Узагалі аналізований підручник пропонує можливості зіставлення одиниць практично всіх ярусів мовної системи. Винятком стосовно цього є морфологічний підрівень, який, на жаль, залишився поза межами рецензованої книги. У попередніх своїх працях М. П. Кочерган доводив наявність морфологічного рівня, зараховуючи його до проміжних ярусів мови³, тому незрозуміло є відсутність морфології в галузі зіставного мовознавства, хоч, як нам здається, її місце в такому контексті є досить важливим.

У розв'язанні складних питань зіставного мовознавства читачеві допоможе і запропонований наприкінці підручника «Короткий термінологічний словник», що складається майже з 700 реєстрових одиниць, які позначають найновіші наукові поняття (корпусна лінгвістика, ментальна репрезентація, концепт, концептуальний аналіз) або функціонують як традиційні лінгвістичні терміни. Щоправда, вважати такий словник коротким можна лише з огляду на стислість його тлумачної частини, за кількістю ж представлених у ньому реєстрових одиниць він може становити окрему лексикографічну працю.

Суттєвою за обсягом є і запропонована М. П. Кочерганом література із зіставного мовознавства, що всебічно відбиває сучасні досягнення в цій галузі слов'янських учених, але праці західноєвропейських та американських дослідників представлені переважно виданнями до 80-х років.

Аналізована книга, видана як підручник для студентів вищих навчальних закладів на матеріалі з-понад 220 мов світу, стане в нагоді не лише студентам, а й усім фахівцям, задіяним у галузі зіставного мовознавства. Автор висвітлює програмні питання курсу «Основи зіставного мовознавства», а також переконливо обстоює позиції лінгвістичного напряму, окреслює подальші шляхи його розвитку, бачить його перспективність та щиро ділиться проблематикою, вартою уваги фахівців.

А. ЛУЧИК

² Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. — К. 1966. — 324 с.

³ Кочерган М. П. Загальне мовознавство. — К., 1999. — С. 136–140.